

PORTRÉK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAIRÓL III.

Szerkesztette
HAMZA GÁBOR

AKADÉMIAI KIADÓ

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Társszerkesztő
Deák Péter

Írta

Ádány Tamás, Badó Attila, Békés Ádám, Benke József, Czeti István,
Földi András, Hamza Gábor, Király Miklós, Koi Gyula, Kukorelli István,
Landi Balázs, Pókecz Kovács Attila, Sándor István, Schweitzer Gábor, Szabó Béla,
Szabados Tamás, Szoboszlai-Kiss Katalin, Tóth J. Zoltán, Váczi Péter

ISBN 978 963 664 066 8

Kiadja az Akadémiai Kiadó
1117 Budapest, Budafoki út 187–189. A. ép. III. em.
www.akademiai.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2024

© Hamza Gábor, 2024
© Akadémiai Kiadó, 2024

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
Felelős szerkesztő: Kovács Natália
Olvasószerkesztő: Rácz Attila
Nyomdai előkészítés: Mocsonoky Gábor
Fedélterv: Markó Natália
Termékmenedzser: Egri Róbert
Nyomdai munkálatok: Sowa Sp. z o.o.
Megjelent 24,67 (A/5) ív terjedelemben

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

Jerney János (1800–1855), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja

Jerney János 1800. május 12-én született a Kiskunsághoz tartozó, ezért Kiskundorozsmának is nevezett Dorozsmán nemesi családból. A mérlaki előnevet viselő család 1610-ben kapott nemességet II. Mátyás királytól. Jerney János édesapja, Jerney József (+1833) köztisztviselőnek örvendő községi főbíró volt, aki birtokainak gondos gazdjaként jómódra tett szert, de más erényekkel is kitűnt. Igyekezett latba vetni befolyását a falusi gyermekek iskoláztatása érdekében, inség idején pedig magtárából részben ingyenesen, részben kamatmentes kölcsönként gabonát osztott a rászorulóknak. A szintén nemesi családból származó Kiss Borbálával kötött házasságából három gyermekük született, utolsóként egyetlen fiuk, János.

Jerney János középiskolai tanulmányait Dorozsmán kezdte meg 1810-ben, de a következő tanévtől már a szegedi piarista gimnáziumban tanult. Kiemelkedő tanulmányi eredményeinek köszönhetően már 15 éves korában, 1815-ben megkezdhetette egyetemi tanulmányait a pesti egyetem bölcsészeti karán.

A hároméves bölcsészeti képzést követően 1818-ban a pozsonyi jogakadémián folytatta tanulmányait. Már 1819-től bekapcsolódott a joggyakorlatba, előbb ügyvédi irodában, majd bíróságon dolgozott. 1821 decemberében megszerezte az ügyvédi oklevelet.

1822-től a bécsi egyetemen régészetet, keleti nyelveket (elsősorban török nyelvet) és keleti irodalmat tanult. Emellett folyamatosan gyarapította ismereteit a régi magyar történelem terén. Különösen nagy érdeklődéssel tanulmányozta a kunok, a – hazánkban a kunokkal azonos jogállással bírt – jászok és néhány további, a magyar történelemben szerepet játszott népcso-

port történetét. Az okleveles források, a régi történeti munkák és az újabb szakirodalom intenzív tanulmányozása mellett igyekezett a kun és a tatár nyelvben is jártasságot szerezni.

Természetesen járatos volt az akkori értelmiség által ismert élő és holt nyelvekben. Görögtudásáról Constantinus Porphyrogenitus nevének magyarázatáról készített tanulmánya, latintudásáról többek között számos diplomatikai értekezése, de pl. Ovidius költeményeinek általa elvégzett elemzése is tanúskodik. Az élő nyelvek közül a német mellett a francia nyelvet is magas szinten elsajátította.

A Magyar Nemzeti Múzeum 1825. évi tudományos pályázatán a kun nyelvről készített, de sajnos elveszett munkájával ő nyerte el a kitűzött pályadíjat. Ennek a munkának csak a tartalomjegyzéke maradt fenn, amelyből kiderül, hogy a szöveg 105 §-ra tagolódott, valamint kiderül az is, hogy a szerző alapos érveléssel igyekezett bebizonyítani – mindazonáltal az újabb kutatások szerint nem kellően megalapozottan – a magyar és a kun nyelv rokonságát.

Ez a tudományos siker is szerepet játszott abban, hogy József nádor mint a kunok akkori főbírája még ugyanabban az évben kinevezte Jerney Jánost a jászkun kerületek (a jász, a kiskun és a nagykun kerület) tiszteletbeli alügyészének. E tisztsége alapján a kiskunfélegyházi törvényszéken hivatali munkát végzett, szabad idejében azonban folytatta tudományos kutatásait. Ebben az időben a jászberényi levéltárban és Bécsben is kutatott. E kutatásainak eredményeként publikálta *Gondolatok a jászkürtről* című értekezését Szegeden 1827-ben.

A későbbiekben is folytatta helytörténeti, különösen a kunok történetével kapcsolatos kutatásait, amelyek eredményeit további értekezésekben publikálta Szegeden. Szenvedélyesen gyűjtötte a régi okleveleket, amelyek tudományos feldolgozását fontos feladatának tekintette. Több mint 4000 oklevélből álló gyűjteménye halálát követően a kecskeméti református akadémia könyvtárába került.

Tudományos munkássága, illetve a hasonló szakmai érdeklődés képezte az alapját annak, hogy jó barátságot kötött az 1833-tól dorozsmai segédlelkészként működött Horváth Mihállyal (1809–1878), a később nagy nevet szerzett történésszel, az MTA tagjával, akinek szakmai pályafutását számottevően segítette. Jerney János barátai közé tartozott a politikusként ismertté vált Klauzál Gábor (1804–1866) is.

Jerney János családot alapított. Feleségétől, Kovács Magdolnától három gyermeke született. A János fia által őrzött olajfestmény alapján grafikaként készült az a portréja, amely a *Vasárnapi Újság* 1883. április 29-i számában Kovács Gyula (utóbb pesti jogászprofesszor, az MTA tagja) által jegyzett megemlékezés illusztrációjaként jelent meg.

Jerney Jánost 1837. szeptember 7-én választották a Magyar Tudományos Akadémia (akkori nevén: Magyar Tudós Társaság) levelező tagjává, és már a következő évben, 1838. szeptember 7-én rendes taggá. Rendes tagi székfoglaló előadását az akkori nevén „történetírási osztály” tagjaként 1838. november 10-én tartotta meg a magyarországi besenyőkről (az előadás decemberi datálása föltehetően téves). A székfoglaló előadás a Magyar Tudós Társaság Évkönyveiben három évvel később, 1842-ben nyomtatásban is megjelent. Itt említjük meg, hogy ebben az időben a levelező tagok számára nem volt előírás, pontosabban kötelező, székfoglaló előadás tartása.

1837-től lakott Pesten (előbb a Bástya utcában, később már saját házában a Molnár utcában).

Jerney János 1841-ben határozta el, hogy a magyarság őstörténeti emlékeinek felderítése céljából keletre utazik, lehetőleg azon az útvonalon, amelyen hajdan a magyarok vándoroltak nyugat felé. A keleti kutatások elősegítése céljából komoly anyagi áldozatot vállalva az MTA által kezelendő „alapítványt” hozott létre, pontosabban, illetve „jogász nyelven” fogalmazva az MTA javára egy nagy összegű váltót bocsátott ki, az elsőseget saját tanulmányútjainak támogatására fenntartva.

1844 áprilisában indult el Pestről, és hamarosan már Odesszából küldte meg első beszámolóját az MTA-nak. Ezt követően a Don-vidéket, majd a Fekete- és az Azovi-tenger partvidékét kereste fel. Keleti irányban Taganrogig jutott el, mert a Tifliszbe (mai nevén Tbilisizbe) való utazás tervétől egy akkor fellángolt kaukázusi (cserkesz) háború, valamint pestisjárvány miatt is el kellett állnia.

A moldvai csángók földjét is felkereste, ahol hét hónapot töltött. A csángó települések mellett Moldvában másutt is, pl. Jászvásáron folytatott kutatásokat. A csángó magyarokkal személyes kapcsolatot épített ki, és hazai kapcsolatait mozgósítva többféle módon igyekezett számukra segítséget nyújtani.

Keleti utazása során ásatásokat, könyvtári, levéltári és egyéb kutatásokat is végzett. A számára releváns feliratokat lemásolta, az érdekesnek talált, őt az ősmagyarokra emlékeztető szobrokat le is rajzolta. Majdnem pontosan egy éven át tartó utazását követően 1845 áprilisában tért vissza Magyarországra.

Jerney János a magyar jogtörténet szakirodalmát is értékes munkákkal gazdagította. Kiemelendő a többéves levéltári kutatás alapján 1847-ben befejezett monográfiája a magyarországi hiteles helyek (loca credibilia) történetéről. E művét csak jóval később, életének vége felé rendezte sajtó alá, és még éppen megérte annak megjelenését 1855 őszén. Erre a fontos munkára később a neves jogtörténész, Eckhart Ferenc (1885–1957), az MTA tagja

is elismerően hivatkozott a maga hasonló tárgyú, 1914-ben német nyelven megjelent monográfiájában.

A magyar jogtörténet latin nyelvű forrásait alaposan ismerő Jerney János hívta fel a figyelmet először a *Corpus Juris Hungarici* egy makacs és súlyos sajtóhibájára. Az 1351. évi XI. tc. szövegében a *veri nobiles* (valódi nemesek) helyett tévesen „*viri nobiles*” (nemes férfiak) olvasható, már az 1696. évi nagyszombati kiadásban is. A Márkus Dezső-féle kiadás 1899. évi I. kötetében ezen a helyen továbbra is a téves *viri* alak szerepel, de Óvári Kelemen az odafűzött lábjegyzetben jelzi, hogy helyesebb a *veri* olvasat.

Jerney János az 1848–1849-es szabadságharcot és forradalmat követően az Országos Statisztikai Hivatal megszervező Fényes Elek (1807–1876), az MTA tagja felkérésére a mai KSH jogelőd intézményében vállalt tisztviselői állást.

A forradalom és szabadságharc után, alkalmasint érezvén, hogy egészségének romlása miatt sok év már nem fog neki adatni, igyekezett még a korábbiakhoz képest is intenzívebben dolgozni tudományos témáin. Erőfeszítései gazdag gyümölcsöket hoztak. 1851-ben kétkötetes munkában foglalta össze keleti utazásának tapasztalatait. 1854-ben újabb kétkötetes munkát adott ki az Árpád-kori oklevelekből gyűjtött személy- és helységnevek betűrendes jegyzékével. Már addig is széles spektrumú kutatásait újabb területekre is kiterjesztette (palócok, Ovidius, Constantinus Porphyrogenitus, iranisztika).

Jerney János 1855. december 24-én karácsony este szívszélhűdés következtében hunyt el.

Jerney Jánosban nemcsak a szenvedélyesen, úgymond mindhalálig fáradhatatlanul kutató, nagy számú és színvonalas publikációja mellett szakmai-intellektuális sokoldalúságával is kiemelkedő, verseket is író tudóst tisztelhetjük, hanem a hazáját önzetlenül szerető hazafit is, aki a temérdek idő és fáradság mellett nem kevés pénzt is áldozott a nemzeti történelem, különösen a magyar őstörténet tudományos kutatásának oltárán, és akinek emberi magatartása is követésre méltóan példászerű volt.

Jerney János és Vörösmarty Mihály egyazon évben születtek és szintén egyazon évben hunytak el. Az időbeli párhuzamosság mellett egyéniségük számos hasonló vonása is rokonítja őket. Magyar nemesi, római katolikus vallású családból származó, bölcsészeti és jogi végzettségű, nagy tudású, szorgalmas, őszinte hazaszeretettől fűtött, a közéletben és a magánéletben egyaránt a legmagasabb erkölcsi követelmények szerint élő génuszok voltak. A romantika korának gyermekeiként őszinte nemzeti érzelmeik hatalmas és kitartó lelkesedéssel párosultak, ami mindkettejük esetében impozáns és maradandó életmű létrehozásának képezte az alapját. Kiemelkedő

érdemeiket a Magyar Tudományos Akadémia is idejekorán felismerte, amikor mindkettejüket (Vörösmarty Mihályt már 1830-ban) tagjainak sorába fogadta.

Földi András

Jerney János főbb munkái

Gondolatok a Jász-kürtről. Szeged, 1825; *Világosítás Ásiában a Kaukaszus hegyén lakozó avarok és kunságiak nyelvének magyartalansága eránt a kaukaszusi népek rövid általnézésével.* Szeged, 1829; *Törvénytárunk nyomtatási legnagyobb hibája egy betűben.* In: Tudománytár. Értekezések, IX, Buda 1841; *A magyarbani besenyőkről.* In: *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, V, Buda, 1842; *Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett, 1844 és 1845.* I–II. Pest, 1851; *A palóc nemzet és palóc krónika orosz és lengyel évkönyvek nyomán.* Pest, 1854; *Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából.* I–II, Pest, 1854 és *A magyarországi káptalanok és conventek mint hitelmes és hiteles helyek története* [= Magyar Történelmi Tár, II. köt.], Pest, 1855.

Felhasznált irodalom

Gyárfás István: *Jerney János emlékezete.* In: MTA Emlékbeszédék I/9, Budapest, 1883; Kovács Gyula: *Jerney János.* In: Vasárnapi Újság, 1883. április 29.; Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái V.*, Budapest, 1897; Eckhart Ferenc: *Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter, in: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung.* IX/2, Innsbruck, 1914 [új kiadásban, magyar fordítással: Eckhart Ferenc: *Hiteles helyek a középkori Magyarországon.* Budapest, 2012]; Péter László: *Jerney János (1800–1855),* Szeged, 1988; Markó László (szerk.): *Új Magyar Életrajzi Lexikon.* III, Budapest, 2002; Beck Mihály – Glatz Ferenc – Kónya Sándor (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai.* II, Budapest, 2003 és Halász Péter: *Jerney János „csángómentő” kezdeményezésének szemlélni visszhangjai.* Széphalom 22 (2012).